

Hebedová, Petra

Stručně k finské a estonské fonologii

In: Hebedová, Petra. *Estonský a finský illativ v pohledu kognitivní gramatiky*.
Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 24-34

ISBN 978-80-210-8292-2

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135761>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 STRUČNĚ K FINSKÉ A ESTONSKÉ FONOLOGII

3.1 Finská a estonská fonologie

V této úvodní kapitole se zaměříme na základní rysy fonologického systému obou jazyků, budeme se přitom snažit probrat dostatečně ty, které budou zásadní pro další kapitoly. Účelem této kapitoly je pouze umožnit následující výklad. Z nabízejících se alternativních výkladů případně zvolíme ten, který se bude jevit jako nejvhodnější. Soustředíme se pouze na fonologický inventář obou jazyků, základní fonologické opozice a informace o ortografii standardních jazyků, jen okrajově se dotkneme např. distribuce fonémů nebo hraničních signálů.

3.2 Fonologický inventář finštiny

Finština má osm jednoduchých vokálů a 13–17 jednoduchých konsonantů, podle toho, zda počítáme pouze s konsonanty původními nebo i konsonanty cizího původu v různém stupni adaptovanosti (srov. Karlsson 1982: 65–66). Všechny vokály a většina konsonantů rozeznávají opozici kvantity: vokály se vyskytují jako jednoduché a dlouhé, konsonanty jako jednoduché a gemináty. Finština má také osmnáct vokalických kombinací, které lze považovat za diftongy.

Finské jednoduché vokály jsou /i e ä y ö u o a/. Vokály jsou rozlišeny třemi stupni otevřenosti na vysoké /i y u/, středové /e ö u/ a nízké /ä a/. Dále jsou rozlišeny opozicí předozadnosti, která se týká všech stupňů otevřenosti a vytváří tak páry /y/ : /u/, /ö/ : /o/, /ä/ : /a/. Opozice labializovanosti rozlišuje pouze nenízké přední vokály a odlišuje tak /i/ : /y/, /e/ : /ö/. (Srov. Karlsson 1982: 52–56; ISK: § 2.)

Tabulka 4: Finské vokály

	přední	zadní		
vysoké	i	y	u	
středové	e	ö	o	labializované
nízké	ä	a		nelabializované

Opozice předozadnosti je využita ve vokalické harmonii: harmonické vokály jsou y – u, ö – o, ä – a. Neharmonické (nepárové) jsou /i e/, které se mohou kombinovat s předními i zadními vokály. Karlsson (1982: 99–100) rozlišuje tzv. harmonii vnitřní, která se týká nezávislých morfémů a je tak fonotaktickým omezením, a harmonii sufixální, kde závislé morfémy existují ve dvou variantách, ve variantě kombinovatelné s kmeny s předními vokály a variantě kombinovatelné s kmeny se zadními vokály (např. *-ssa ~ -ssä, -nut ~ -nyt, -ko ~ -kö*). Kromě toho existují sufixy s neutrálními vokály, a proto jen v jedné podobě (např. *-lle, -mme*). Rozsahem působení vokalické harmonie je slovo ve fonologickém smyslu (obvykle kmen se sufixy). Složeniny jsou pak slovem ve smyslu ortografickém i jako lexikální jednotky, ale ne fonologicky (každá část složeného slova si ponechává svou harmonii) (srov. Koivisto 2013: 33–35).

Konsonanty domácího původu jsou /p t k d m n ŋ r l s h v j/. Za konsonanty cizího původu, jejichž pozice v systému i realizace ve výslovnosti je neustálená, se považují /b g f š/. Posledně jmenované konsonanty se vyskytují jen v přejatých slovech a slangu (srov. např. *objektī, golf, aforismi, tšekki* „Čech, čeština“, *futis* „(hovorově) fotbal“, *biisi* „(hovorově) píseň“) (srov. Karlsson 1982: 56–65; ISK: § 3).

Tabulka 5: Finské konsonanty

		labiály	dentály	palatoveláry	laryngála
explozivy	neznělé	p	t	k	
	znělé	(b)	d	(g)	
nazály		m	n	ŋ	
frikativy			s (š)		h
likvidy	laterály	(f)	l		
	vibranty		r		
polovokály		v		j	

V rámci domácích konsonantních fonémů lze rozlišit ještě jádro systému /p t k s l r m n v j h/ a marginální fonémy (defektní co do distribuce) /ŋ d/ (Karlsson 1982: 57–58, 64). /ŋ/ má ve slovech domácí slovní zásoby fonematickou platnost jen jako gemináta, srov. např. /kaŋŋas/ „látka, plátno“ a /kannas/ „šije (zeměpisně)“, ortograficky *kangas : kannas*. /d/ je nesporným fonémem pouze

ve standardní variantě jazyka, ve slovech domácí slovní zásoby se vyskytuje pouze uprostřed slova (srov. Karlsson 1982: 57–58). Od jiných konsonantů jádra se také liší distribuce /j v/, které jsou obvykle nazývány polovokály (*puolivokaalit*). Mohly by být považovány za alofony /i u/, kdy /i u/ se vyskytují ve slabičném jádru a /j v/ na slabičném svahu. Hlavním důvodem, proč jsou obvykle považovány za fonémy (které tvoří třídu polovokálů) je jejich pro konsonanty typická distribuce (srov. Karlsson 1982: 62).

Mezi konsonantní fonémy řadí někteří autoři také glotální okluzivu [ʔ], která se ve finštině vyskytuje u slov začínajících na vokál nebo v pozici mezi vokály (které nejsou v jádru jediné slabiky). Její zdvojený výskyt může být následkem tzv. hraniční geminace, která se typicky vyskytuje po některých gramatických kategoriích (např. imperativu 2. os. sg., koncovce allativu *-lle*, ...). Při této hraniční geminaci se následující konsonant zdvojuje: např. *mene kotiin* „běž domů“ > *menek kotiin*, v případě vokalického začátku pak *mene ulos* „běž ven“ > *mene² ulos* (srov. ISK: § 34). Podle Karlssona (1982: 65) není vhodné považovat glotální okluzivu za foném vzhledem k tomu, že je typickým sandhi projevem, její realizace značně kolísá v závislosti na idiolektu, nemá také žádnou reprezentaci ve finské ortografii.

Ortografická reprezentace fonémů je ve finštině velmi přímočará. Většinou platí, že každý foném má svou jedinečnou grafickou reprezentaci, gemináty a dlouhé vokály se zaznamenávají zdvojeným grafémem. U slov domácí slovní zásoby je výjimkou z tohoto pravidla foném /ŋ/, který nemá ortografickou podobu, gemináta /ŋŋ/ se zaznamenává kombinací <ng>.

3.3 Opozice kvantity ve finštině

Opozice kvantity se týká pouze domácích fonémů kromě /d v j h/. U /h/ je gemináta ve standardním jazyce možná pouze v citoslovcích, /ŋŋ/ se pak ve slovech domácí slovní zásoby vyskytuje pouze jako gemináta.

Opozici kvantity ve finštině je možné interpretovat více způsoby. Karlsson (1982: 71–73) považuje za teoreticky možné tři. V prvním z nich bychom počítali s existencí krátkých (jednoduchých) i dlouhých (geminovaných) fonémů, počet fonémů ve finštině by se tak téměř zdvojnásobil. Druhou možnou analýzou by bylo předpokládat u dlouhých variant odlišující příznak. Jako nejpřirozenější se v případě finštiny jeví třetí možnost, totiž pokládat dlouhé fonémy za sekvenci (identickou skupinu) dvou krátkých. Výhody jsou následující: identická skupina pak konstrukčně odpovídá diftongům a konsonantním trsům, přičemž diftongy a dlouhé vokály se ve finštině projevují stejně v případě některých morfologických operací (např. při sufixaci imperfektního nebo plurálového *-i*, srov. např. *saa* „dostane“ : *sai* „dostal/a“, *juo* „pije“ : *joi* „pil/a“) a mnohé koncovky, jako např. illativní koncovka *-hVn*, předpokládají v levém kontextu dlouhý vokál nebo diftong.

Finská ortografie je v souladu s takovouto interpretací opozice kvantity a zdá se, že potvrzuje její vhodnost (srov. Karlsson 1982: 71–72). Podobné argumenty pro pokládání dlouhého slabičného jádra ve finštině za geminované předložil už Trubetzkoy (1971: 173–175). Pro finštinu je z jím předložených argumentů pro tuto interpretaci platný víc než jeden: dlouhé vokály mohou ve finštině také obsahovat morfematickou hranici (např. *kala* „ryba“, part. sg. *kala-a*), a jak už bylo zmíněno, dlouhé vokály jsou funkčně ekvivalentní diftongům. Funkční ekvivalenci bychom mohli spatřovat také u geminát a konsonantních trsů, a to v tom, že v obou případech je předchozí slabika uzavřená, a proto také vždy dlouhá (srov. např. *ran.ta* „břeh“, *ran.nan* „břeh, gen. sg.“, *maas.to* „terén, krajina“, *myyn.nin* „prodej, gen. sg.“).

Opozice kvantity vokálů je možná v jádru kterékoli slabiky nezávisle na přízvuku, opozice kvantity konsonantů je ze své podstaty možná jen uprostřed slova. Kvantity vokálů a konsonantů jsou volně kombinovatelné, srov. např. *tule* : *tulee* : *tuulee* : *tullee* („přijď“ : „přijde/přichází“ : „fouká (vítr)“ : „snad/asi přijde“ : „snad/asi bude foukat“).

Jádro slabiky musí nutně tvořit jednoduchý vokál, dlouhý vokál nebo diftong. Slabiky jsou 1–3 morové, slabiky s jádrem o 1 móře jsou krátké (např. *ka.la*, *a.pu*, *ja*, *li.ha.va*), slabiky s jádrem o 2–3 mórách jsou dlouhé (o 2 mórách např. *aa.mu*, *au.to*, *sau.na*, *lis.ta*, o 3 mórách *kaup.pa*, *aal.to*, *tark.ka*). Slabiky bez zadního konsonantního svahu jsou otevřené, krátké nebo dlouhé (*a.pu*, *aa.mu*), slabiky se zadním konsonantním svahem jsou zavřené a nutně dlouhé (*lis.ta*, *kaup.pa*). (Srov. např. Koivisto 2013: 126–127.)

Slovní přízvuk hlavní je ve finštině vždy na první slabice, delší slova mívají také vedlejší přízvuk. Polohu vedlejšího přízvuku určuje jednak seskupování do rytmických jednotek (obvykle po dvou slabikách, ve finštině se mluví o taktu – *tahti*). Vedlejší přízvuk je obvykle na třetí, páté, sedmé slabice, není-li to slabika poslední. Dále má na polohu vedlejšího přízvuku vliv délka slabik: vedlejší přízvuk padne spíše na dlouhou slabiku, pokud by předcházející lichá slabika byla krátká (ISK: § 13). U složených slov má přízvukování hierarchický charakter, hlavní přízvuk je na prvním komponentu složeného slova, další části začínají vedlejším přízvukem a začínají vždy novou rytmickou jednotku (*tahti*). V tomto případě mohou být přízvukně i dvě po sobě jdoucí slabiky (srov. např. *maa+talous* „zemědělství“, *maan+tie* „dálnice“) (srov. Koivisto 2013: 138). Některé sufixy na sebe mohou stahovat vedlejší přízvuk, a to i z předchozí dlouhé slabiky (ISK: § 13).

3.4 Fonologický inventář estonštiny

Estonština má devět jednoduchých vokálů /a e i o u õ ä ö ü/.

Tabulka 6: Estonské vokály

	přední		zadní	
	-labializace	+labializace	-labializace	+labializace
vysoké	i	ü		u
středové	e	õ	õ	o
nízké	ä		a	

Estonské vokály jsou stejně jako finské rozlišeny třemi stupni otevřenosti, opozicí předozadnosti a labializovanosti. Opozice labializovanosti se netýká nízkých a vysokých zadních vokálů. Všechny vokály mohou být krátké i dlouhé, o opozici délky dále. V estonštině je 36 kombinací dvou různých vokálů, které jsou považovány za diftongy, z nich se 10 vyskytuje pouze v přejatých slovech. Někdy se také rozlišují původní a sekundární diftongy, z nichž ty druhé vznikly při kmenových alternacích ztrátou intervokální okluzivy a mohou se vyskytovat pouze v důrazné slabice (o opozici důraznosti dále) (srov. např. Viitso 2007a: 21, EKG 1995: 105). Prvním komponentem diftongu může být kterýkoli estonský vokál, druhým může být některý z vokálů /i e a o u/. (Srov. EKG 103–105; Viitso 2007a: 20–22.)

Estonština má 17 konsonantních fonémů /h j k l l' m n n' p r s s' š t t' v f/, z nichž /f š/ se vyskytují pouze ve slovech cizího původu (srov. EKG 1995: 107; Hint 1997: 17). Hint (1997: 17) považuje za segmentální foném také hraniční signál /, / s realizacemi [w] a [j] v případech jako /kau,a/ a /lai,a/. Viitso (2007a: 23) řadí mezi konsonantní fonémy standardní estonštiny také nazální /ŋ/, jehož výskyt je ale silně vázaný na okolí. Viitso (2007a: 9–10, 22) rozlišuje v základním inventáři také dvě varianty u všech okluziv a frikativ, a to napjaté a nenapjaté (v tom případě jsou nenapjaté zároveň jednoduché konsonanty a napjaté gemináty). My zde budeme v souladu s postojem EKG (1995) nebo Hint (1997) rozlišovat jednoduché konsonanty a gemináty u okluziv a frikativ stejným způsobem jako u ostatních konsonantů.

Tabulka 7: Estonské konsonanty

		labiály	labiodentály	dentály		postalveolary	palatály	velary	laryngály
					+palatalizace				
exploziv		p		t	t'			k	
nazály		m		n	n'				
frikativ			v (f)	s	s'	(š)			h
likvidy	laterály			l	l'				
	vibranty			r					
polovokály							j		

Mezi konsonanty domácího původu lze za centrální označit /k l l' m n n' p r s s' t t' / a za marginální /v j h/, jejichž možnosti výskytu jako geminát, v různých pozicích ve slově a v konsonantních trsech jsou oproti prvně uvedeným omezené (srov. EKG 1995: 107). Existence /j/ jako gemináty je ale poněkud pochybná (srov. Hint 1978: 41), tématu se budeme věnovat dále, protože souvisí s tzv. geminačním illativem.

Vedle /j/ se k polovokálům řadí někdy i /v/ (EKG 1995: 106; EKK 2007: 57). Některé výskyty /j/ a /v/ lze považovat za vynucené okolím (nebo, jak bylo uvedeno, za realizaci hraničního fonému /, /), např. *saiad*, ve výslovnosti [saijad], *tuuakse*, ve výslovnosti [tuuwakse] (srov. Tauli 1973: 15; Hint 2004: 69). Fonematičnost /j/ a /v/ lze demonstrovat např. na párech *juba* „už“ a *uba* „fazole“, *veri* „krev“ a *eri* „jiný“.

Opozice palatálnosti se týká pouze dentální řady kromě /r/. Opozice se realizuje jen v pozici po přízvuku. Srov. např. minimální páry *kott'*_{NOMag} „taška“ : *kot'i*_{GENsg}, a *kott*_{NOMsg} „škrpál“ : *kota*_{GENsg}, dále např. *toss'* „lenoch, chcípák“ a *toss* „dým“, *pal'k* „špalek“ a *palk* „plat“. Někde je výskyt palatálnosti spojen s deminutivním nebo pejorativním významem slova, srov. např. *not'su* „prasátko, čuně“ V některých případech se palatálnost považuje pouze za důsledek fonematičného okolí, např. *kalju* [kal'ju] „skála“, *tunnistama* [tunnis'tama] „poznat“. Palatálnost se v konvenční ortografii neoznačuje. (Srov. Hint 2004: 69–70; EKG 1995: 106; Viitso 2007a: 23; Tauli 1973: 27–29.)

Estonština nezná opozici znělosti, v písmu se vyskytující <b d g> je třeba ve slovech domácích interpretovat v závislosti na fonematičném okolí (srov. Hint 2004: 68; Tauli 1973: 14). Ve většině případů <b d g> značí jednoduché explozivny a <p t k> gemináty (srov. dále). Viitso (2007a: 9–10) mluví o <b d g> jako o označení nena-pjatých neznělých jednoduchých okluziv (ve slovech domácí slovní zásoby) a <p t k> jako označení napjatých neznělých geminát. <b d g> v iniciální pozici poukazují na to, že slovo je přejaté, a vyslovují se obvykle nezněle, např. *gaas* [kaas], *dušš* [tušš]. Stejně tak i <ž> se v cizích slovech obvykle vyslovuje nezněle, např. *žele* [šelee], *džuudo* [tšuudo] (srov. Hint 2004: 129).

3.5 Prozodické charakteristiky přízvučné slabiky v estonštině

Opozice kvantity se týká všech vokálů i konsonantů, na druhou stranu je distribuce dlouhých vokálů a geminát omezená. Pro estonský systém je charakteristické velké funkční zatížení přízvučné (nejčastěji první) slabiky. V této slabice se realizují všechny druhy opozic. Možnosti výskytu fonémů a realizace fonologických opozic v nepřízvučných slabikách jsou pak omezené. Do jisté míry se slabikám pod hlavním přízvukem podobají některé slabiky pod vedlejším přízvukem, i ony mohou nést opozice, které se v nepřízvučných slabikách nevyskytují.

V přízvučné slabice se mohou vyskytovat všechny vokály, v nepřízvučné pouze /u i e a/. V nepřízvučné slabice se nevyskytuje opozice kvantity vokálů, vokály nepřízvučné slabiky jsou krátké. Mohou se v ní ale ve slovech domácí slovní zásoby vyskytnout diftongy /ei ai ui/, a to v souvislosti s vyjádřením určitých gramatických kategorií – partitivu plurálu (např. *südameid* on *süda* „srdce“) a superlativu (*kõrgeim* „nejvyšší“) (Viitso 2007: 21). Také opozice kvantity u konsonantů je omezena na pozici po přízvučné slabice. Podobně jsou po přízvučné slabice nejméně omezené možnosti kombinování různých konsonantů v konsonantických trsech (srov. EKG 1995: 104–110).

Jedině ve slabice s hlavním přízvukem a za určitých okolností i ve slabice pod vedlejším přízvukem se realizuje také opozice suprasegmentální. V té souvislosti budeme v této práci mluvit o nedůrazné a důrazné přízvučné slabice, značit budeme důraznou slabiku, a to před slabikou takto: `keele, `külma, aru `tellu, kirja `nikku. V některých případech je opozice důraznosti patrná i z estonské ortografie (např. *kirjaniku*_{GENSG} : *kirjanikku*_{PARTSG} od *kirjanik* „spisovatel“, kde v genitivním tvaru je slabika *-nik-* nedůrazná, v partitivním tvaru důrazná), ve většině případů se ale v běžné ortografii rozdíl neprojeví (v odborné literatuře se pak objevuje více druhů značení, z nichž jsme zvolili výše uvedený).

Tato součást estonského fonologického systému byla dlouho předmětem diskusí a můžeme se v tomto ohledu setkat se značně odlišnými výklady. Daná interpretace má pak velký vliv i na interpretaci morfologických alternací v estonštině a tím i popis estonské gramatiky. Tradiční a po poměrně dlouhou dobu dominantní teorie počítala s tím, že v estonštině jsou tři distinktivní stupně kvantity (obvykle označované za *první*, *druhý* a *třetí*, někdy také *krátký*, *dlouhý* a *předlouhý*), tyto stupně kvantity se odvozovaly od segmentálních fonémů slabičného jádra a případných konsonantů uzavírajících slabiku. Základy této teorie položil Mihkel Veske v díle „*Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse wiis*“ (*Nauka o estonském hláskosloví a způsobu zápisu*, 1879). Koncepce se dostala do obecného povědomí hlavně díky tomu, že byla součástí gramatiky estonštiny z roku 1884 od Karla Augusta Hermannna. Tato gramatika sehrála důležitou roli v procesu konsolidace standardní estonštiny. Později tato koncepce velmi dobře zakořenila v učebnicích, byla však rozvíjena i dalšími jazykovědci (zejména Paul Ariste). (Srov. Hint 1997: 7–16.)

Podle Matiho Hint (1997: 7–16) existovaly už u starších autorů (Faehlmann, Wiedemann) předpoklady pro jiné pojetí, kde by daná opozice byla vázána na slabiku, a nikoli segmentální fonémy. Takové pojetí, rozlišující u dlouhých přízvučných slabik těžký a lehký akcent, se pak objevuje v gramatice Valtera Tauliho (poprvé 1972). Podobná stanoviska kromě samotného Hint zastávali také např. Tiit-Rein Viitso nebo Arvo Eek. Různí autoři se mohou lišit v tom, zda pojmají přízvuk a opozici důraznosti dohromady (pak jde o těžký a lehký akcent), nebo zvlášť (srov. Hint 1997: 14). Hintova kritika teorie tří délek je založena zejména na tom, že při jejím použití dochází v popisu fonologie i morfologie estonštiny

k neřešitelným situacím a paradoxům (např. máme segmentální fonémy skládající se z jiných segmentálních fonémů). Argumentem proti je také to, že tato teorie je v mnoha ohledech v rozporu s obecnou fonologií (Hint 1997: 3–64; srov. také Trubetzkoy 1971: 180–181).

3.6 Opozice důraznosti slabik a přízvuk v estonštině

Vyjdeme zde z pojetí, které navrhuje M. Hint (1997). V něm mohou být slabiky díky svému segmentálnímu složení krátké nebo dlouhé. U krátkých slabik lze pak dále rozlišit jen to, zda je slabika pod přízvukem, nebo není (krátká slabika pod přízvukem by odpovídala prvnímu stupni délky v tradičním pojetí). U dlouhých slabik pod přízvukem se pak projeví opozice důraznosti, dlouhé slabiky pod přízvukem jsou tak nedůrazné (v tradičním pojetí druhý stupeň délky) nebo důrazné (v tradičním pojetí třetí stupeň délky). Přízvuk v tomto pojetí existuje i mimo opozici důraznosti. Poloha přízvuku je v estonštině pevná, u slov domácí slovní zásoby spočívá hlavní přízvuk na první slabice. Hint (1997: 17–18; 1973: 35–38, 62–81) rozlišuje přízvuk hlavní, přízvuk vedlejší, který je lexikálně-morfologicky vázaný, a prostý vedlejší přízvuk. Prostý vedlejší přízvuk plní pouze rytmickou funkci, pomáhá dělit delší tvary do rytmických celků – stop. Hlavní přízvuk a lexikálně-morfologicky vázaný vedlejší přízvuk plní kromě obdobné rytmické funkce také funkci delimitativní, a kromě toho je předpokladem pro realizaci opozice důraznosti. (Srov. Hint 1997: 17–18; Hint 1973.)

Lexikálně-morfologicky vázaným vedlejším přízvukem má Hint (1973: 62–81) na mysli následující případy:

a) Složená slova, jejichž druhý (poslední) komponent začíná vedlejším přízvukem, např. *linna+müür* „městská hradba“, *üld+keele+teadus* „obecná lingvistika“.

b) Slova cizího původu, která mají hlavní přízvuk na jiné než první slabice. Tato slabika pak z hlediska morfologie odpovídá první slabice pod hlavním přízvukem domácích slov. Srov. např. skloňování výpůjčky *šoko`laad* : *šokolaadi* (gen. sg.) : *šoko`laadi* (part. sg.) a domácího slova *laul* : *laulu* (gen. sg.) : *laulu* (part. sg.). Hlavní a vedlejší přízvuk si u těchto slov mohou poměrně snadno vyměnit pozice (hlavní se přesune na první slabiku, namísto hlavního bude lexikálně-morfologicky vázaný vedlejší přízvuk). Slova cizího původu mohou pak být z hlediska přízvukování vnímána jako kompozita. Některé výpůjčky mohou být do jisté míry vnímány jako kompozita i v jiném ohledu, Hint (1973: 114) uvádí např. *kartograaf*, *kartogramm*, *kataloog*, *katastroof*, *apostroof*.

c) Některé slovo tvorné přípony mají schopnost vázat na sebe vedlejší přízvuk, který si pak většinou drží i navzdory rytmickým ohledům (počet slabik konkrétního tvaru), a který také umožňuje opozici důraznosti, srov. např. derivát *kirjanik* : *kirjaniku* (gen. sg.) : *kirja`nikku* (part. sg.) a nederivované slovo *tükk* „kousek“ :

tüki (gen. sg.) : `tükki (part. sg.). Derivační sufixy schopné vázat vedlejší přízvuk jsou podle EKG (1995: 112): *-ik, -lik, -mik, -nik, -rik, -vik, -tik, -pik, -ntik, -stik, -kond, -elm, -matus, -likkus, -lissus, -mine, -lane, -line, -ke(ne), -(V)nna, -elu*. Některé (*-kond, -elu, -nna*) nesou vedlejší přízvuk vždy, u jiných závisí přízvučnost na tom, v které slabice se ocitnou. Např. deriváty s příponou *-ik* se pak skloňují buď jako *õpik* „učebnice“ : *õpiku* : *õpikut* (derivační sufix nese vedlejší přízvuk) nebo jako *märkmik* „sešit, poznámkový blok“ : *märkmiku* : *märk`mikku* (derivační sufix nese vedlejší přízvuk). U tříslabičných slov (nebo slov, u nichž je poslední stopa tříslabičná), pak záleží (přínejmenším podle normativní gramatiky) na tom, zda je první slabika důrazná (pak je sufix přízvučný), nebo nedůrazná (sufix je nepřízvučný). U těchto slov se ale často objevují chyby ve skloňování (srov. Ehala 2001: 119–120). Derivační sufixy *-line, -lane, -mine, -ke(ne), -lissus, -matus* mají podle Hint (1973: 150–151) tendenci ztrácet vázaný vedlejší přízvuk, u těchto sufixů se také nemůže realizovat opozice důraznosti (slabika pod vedlejším přízvukem je krátká).

U uvedených skupin lze pozorovat jisté společné rysy: složená struktura slova souvisí se specifickou rolí vedlejšího přízvuku, nejjednoznačněji u první skupiny (kde lze uvažovat o složení dvou významových jednotek). U druhé skupiny je atypická struktura zadní slabiky důvodem pro adaptaci výpůjčky podle vzoru, který nabízejí složená slova (přesto, že pak daný komponent s vedlejším přízvukem není nutně významově samostatnou jednotkou). U třetí skupiny slov se také nabízí možnost pojmout derivační sufix jako jednotku, byť jednoznačněji závislou na předchozím komponentu než je tomu u složených slov. Ilustrativní může být např. derivační sufix *-kond*, který vytváří složeniny s kolektivním významem, např. *mees* „muž“, *meeskond* „mužstvo, tým“, *inimene* „člověk“, *inimkond* „(lidská) společnost“. Jedná se o původně nezávislé slovo (a v uvedených derivátech tak šlo původně o druhý komponent složeniny), které ztratilo svou samostatnou platnost a je dnes považováno za sufix, který si ale podržel vedlejší přízvuk i původní kmenovou alternaci (např. *inimkond* : *inimkonna*_{GENsg} : *inimkonda*_{PARTsg}) (srov. Kasik 2009: 124). Hint (1973: 104) také zmiňuje případy, kdy druhý komponent složeného slova přestal být vnímán jako komponent a ztratil také vázaný přízvuk: *rätsep* „krejčí“ : *rätsepa*_{GENsg} : *rätsepat*_{PARTsg}, kde je historicky druhým komponentem slovo *sepp* „kovář“ : *sepa*_{GENsg} : *seppa*_{PARTsg}. Naopak v místních názvech jako *Rakvere* nebo *Tähtvere* nese jinak významově nesmyslná druhá část *-vere* vedlejší přízvuk (který je pak zásadní pro tvoření illativního tvaru). (Srov. Hint 1973: 104–105.)

Jak vyplývá z výše uvedených příkladů, opozice důraznosti může sama o sobě sloužit k rozlišení dvou morfologických tvarů téhož slova, srov. např. *saal* „sál“, gen. sg. *saali*, part. sg. a ill. sg. *saali*. Takové případy se vyskytují jen ve jmenné deklinaci, jinak je možné, že k rozlišení gramatických tvarů slouží jak koncovka, tak i prozodie přízvučné slabiky (srov. např. *saalisse*_{ILLsg} : *saalidesse*_{ILLpl}, *kuulata* „poslouchat“ : *kuulan* „poslouchám“).

3.7 Opozice kvantity vokálů a konsonantů v estonštině a její interpretace

Interpretace opozice kvantity v estonštině se jeví jako méně jednoznačná než ve finštině. Podobně jako ve finštině je jednou z možností považovat dlouhé vokály a gemináty za identickou skupinu (sekvenci dvou stejných, takto to interpretuje i moderní estonská ortografie). V estonštině se však nevyskytují případy, kdy by dlouhý vokál vznikl přes morfematickou hranici (tak jako je tomu ve finštině). Dlouhé vokály a diftongy si ale mohou odpovídat při morfologických operacích. V případě estonštiny lze danou interpretaci považovat za výhodnou v tom, že pak dlouhé vokály konstrukčně odpovídají diftongům a gemináty konsonantickým trsům, tyto skupiny se v mnohém podobají jedna druhé, např. v distribuci. Vytváří také stejné druhy slabik, které pak mohou nést stejné opozice. Na druhou stranu EKG (1995: 102–103) volí interpretaci, v níž rozlišuje krátké a dlouhé varianty už v základním inventáři fonologického systému. Hint (1997) pokládá za adekvátní interpretaci dlouhých fonémů jako identických skupin, při ní pak lze jednodušeji řešit i opozici důrazných a nedůrazných slabik. Diftong stejně jako dlouhý vokál dělá slabičné jádro dlouhým, slabika pak může nést opozici důraznosti (srov. např. *keele* : `keele, *kaela* : `kaela), podobně první komponent gemináty stejně jako první komponent konsonantického trsu uzavírá předchozí slabiku a dělá ji dlouhou, ta pak může nést opozici důraznosti (srov. *kommi* : `kommi, *külma* : `külma). Na podporu této interpretace Hint uvádí také následující argumenty: dlouhé vokály a původní diftongy jsou si rovny např. v poezii při metru založeném na počtu slabik, sekundární diftongy mohou být ve stejném kontextu rozděleny do dvou slabik. Sekundární diftongy ale zase mohou stejně jako dlouhé vokály vzniknout při stejné morfologické alternaci (např. *tigu* : *teo* a *lugu* : *loo*). Podobně morfologické alternace jako *vedama* : *veetakse*, *pügama* : *pöetakse* by při rozlišení krátkých a dlouhých vokálů v základním inventáři nešlo popisovat analogickým způsobem. Interpretace počítající s dlouhými variantami v základním inventáři také ztěžuje uchopení tzv. geminačního illativu (např. *küla* : `külla), kde by se muselo uvažovat o nahrazení jednoho fonému jiným. Problematické se pak jeví i asimilace související se střídáním stupňů (*astmevaheldus*), srov. např. *käänne*_{NOMsg} : *käände*_{GENsg}, *komme*_{NOMsg} : *kombe*_{GENsg} (i když alternací tohoto druhu je v estonštině málo, podstatně méně než ve finštině). (Srov. Hint 1997: 42–46.)

Na druhou stranu, pokud zvolíme interpretaci geminát jako identické skupiny, za problematický může být považován výklad okluziv a frikativ, u nichž se jednoduché konsonanty a gemináty liší ještě rysem nenapjatost/napjatost (srov. EKG 1995: 103).

3.8 Poznámka k estonské ortografii

Moderní estonská ortografie využívá pro značení kvantity u vokálů i konsonantů podobného principu jako finská (důvodem je vědomá inspirace finskou ortografií). V mnoha ohledech však není estonská ortografie tak přímočará jako finská ortografie. Zde se jen krátce zaměříme na značení okluziv v pozici po přízvučné slabice (pod hlavním přízvukem nebo lexikálně-morfologicky vázaným vedlejším přízvukem) a v souvislosti s tím na značení opozice důraznosti.

I v estonštině se dlouhé vokály zaznamenávají zdvojeným grafémem, také konsonanty /l m n r s v j h/ se zapíše zdvojeně, pokud jde o gemináty. Poněkud složitější je ortografická reprezentace okluziv. V pozici po přízvučné slabice se po krátkém i dlouhém vokálu používá <b d g> pro zápis jednoduché okluzivy. Gemináta se po krátkém vokálu zapisuje buď jako <p t k> nebo zdvojeně <pp tt kk>, v druhém případě je předchozí slabika důrazná. Po dlouhém vokálu nebo diftongu se zapisuje <p t k>, předchozí slabika je pak vždy důrazná (viz následující tabulka).

Tabulka 8: Ortografie okluziv v estonštině

Po krátkém vokálu					Po dlouhém vokálu/diftongu				
jednoduchá		gemináta			jednoduchá		gemináta		
							+ důrazná intonace		
<b>	<i>tuba</i>	<p>	<i>kapi</i>	<pp>	<i>kappi</i>	<b>	<i>saabas</i>	<p>	<i>kaupa</i>
<d>	<i>hāda</i>	<t>	<i>jutu</i>	<tt>	<i>juttu</i>	<d>	<i>kaudu</i>	<t>	<i>paati</i>
<g>	<i>kogu</i>	<k>	<i>luku</i>	<kk>	<i>lukku</i>	<g>	<i>riigi</i>	<k>	<i>liiki</i>

Podobná pravidla platí také pro konsonanty /f š/, srov. např. *guljašš*_{NOMsg} : *guljaši*_{GENsg}, *skiff*_{NOMsg} : *skifi*_{GENsg} (srov. Tauli 1973: 23–24).

U všech ostatních konsonantů se jednoduchý konsonant zapisuje jednoduchým grafémem a gemináta zdvojeným grafémem bez ohledu na prosodickou charakteristiku předchozí slabiky, srov. např. *kamm* „hřeben“ : *kammi* (gen. sg.), `kammi (part. sg.), *tšehh* „Čech, Češka“ : *tšehhi* (gen. sg.), `tšehhi (part. sg.), *kauss* „miska“ : *kaussi* (gen. sg.) : `kaussi (part. sg.). V konsonantních trsech se zdvojené grafémy pro zápis geminát nepoužívají, výjimkou je /ss/, pokud není následováno dalším konsonantem, např. *valss*, *renessanss*. (Tauli 1973: 24.)

V této práci budeme všechny příklady zapisovat standardní ortografií obou jazyků, pro interpretaci případně odkazujeme na tuto kapitolu.